

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نام و نام خانوادگی: زینب پورظهیری

عنوان پژوهش: ابتلا و امتحان در نگاه نهج البلاغه

استان: خوزستان

شهر: شوش دانیال (ع)

مدرسه: علمیه ی الزهرا (س) شوش

۱۴۰۴-۱۴۰۵ پاییز

چکیده

یکی از محورترین مباحث، ابتلا و امتحان است که اطلاع از معنا و فلسفه آن و راه های برون رفت از آن، تاثیر غیر قابل انکاری در سعادت بشر دارد. بلا به هر سختی و فشار تحمل ناپذیری اطلاق میشود که بر انسان عارض شده و او خود را در مقابله با آن عاجز می بیند. از آنجا که آزمایش و امتحان یک سنت همگانی الهی است و تاثیر به سزایی در سعادت و شقاوت و پاداش و کیفر انسان ها دارد، شناخت فلسفه بلاها و راه های مقابله با آن با بهره گیری از کلام بزرگان دینی، انسان را در مقابله با بلاها تجهیز و آثار مخرب آن را کاهش می دهد.

نهج البلاغه به عنوان گنجینه ای بی بدیل از معارف علوی، مفاهیم بنیادینی همچون ابتلا و امتحان را صرفاً یک رخداد تصادفی یا تنبیهی نمی داند، بلکه امام آن را سنتی الهی برای سنجش ایمان، خلوص، صبر و رشد معنوی انسان می داند. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی، با استناد به خطبه ها، نامه ها و حکمت های نهج البلاغه پس از مفهوم شناسی به انواع بلاها، فلسفه ی بلاها، اهداف، و پیامدهای امتحان الهی و عکس العمل انسان ها در مقابل بلاها می پردازد. نتایج تحقیق نشان می دهد که امام علی (ع) ابتلا را ابزاری برای تصفیه روح، تمییز اهل حق از اهل باطل و فرصتی برای تعالی انسان می داند.^۱

کلید واژه ها: ابتلا، امتحان، نهج البلاغه، سنت الهی، امام علی (ع)

۱. زینب پورظهیری. طلبه ی سطح ۲. مدرسه ی علمیه الزهرا (س) شوش

تقدیم به

این اندک حاصل را، به پیشگاه بلند آن امامی (علیه السلام) تقدیم
می‌کنم

که رنج غربتِ حق، خون در دلش کرد
و زخم زبانِ زمانه، قلبش را آماج ساخت

تا ما در سایه‌ی نام او

جرئت دانستن را بیاموزیم

و راه را از بیراه بازشناسیم

مقدمه

از آن زمان که انسان در زمین زندگی را آغاز کرده با بلاها مواجه بوده و همواره با هر شیرینی لذت و کامیابی، تلخی بلا و ناکامی را چشیده است. از منظر نهج البلاغه شمول این سنت آن قدر گسترده است که حتی فرشتگان و جنیان را نیز در بر می گیرد. انبیا و اولیای الهی نه تنها از این قانون خداوند مستثنی نیستند، بلکه ابتلا و امتحان آنها به مراتب سخت تر از دیگران است..

از آنجا که می دانیم ممتحن خداوند است که بندگان را در معرض آزمایش های مختلف قرار می دهد. آنچه بحث برانگیز است و پرسشی را به دنبال دارد، این است آنکه دست به آزمایش می زند که به حقیقت امر آگاه نباشد، اما خداوند آگاه از درون و برون بندگان، واقف بر غیب و شهادت است، چه نیازی به آزمایش دارد؟ و اینکه چرا انسان ها دچار رنج و سختی می شوند و چه معنایی پشت این ابتلائات نهفته است،

از آنجا که از منظر عقل برای دریافت بهترین پاسخ در هر مسئله ای مراجعه به متخصص است. در موضوع بلا که در حیطه مسائل اعتقادی است، کتاب شریف نهج البلاغه راهگشا است. این کتاب عظیم که «برادر قرآن» نام گرفته، بعد از قرآن کریم، عبارت ها و مضامین بلند آن، به انسان راه را نشان می دهد. کتابی که متصل به منبع وحی است و گوینده آن به تمام نیازها و ظرایف روحی انسان آگاه است. انسانی که راه علمی و عملی زندگی را فقط در درون او باید جستجو کرد.

امام علی (ع) در خطبه ها و نامه های خود، بارها به سنت ابتلا و امتحان الهی اشاره کرده اند؛ سنتی که نه از سر بی رحمی، بلکه از سر محبت، تربیت، و پالایش انسان از ناخالصی هاست.

این نگارش، افقی در برابرمان گشوده است که سختی ها را صرفاً یک سلسله فرآیندی به نام شکست و محرومیت از الطاف الهی ندانیم، بلکه پرورش صفات عالی انسانی را مرهون همین اصل هستیم.

در چند دهه ی اخیر، پژوهشگران متعددی با رویکردهای مختلف به بررسی این مسئله پرداخته اند. برخی از مهم ترین آثار مرتبط با موضوع این پژوهش؛ ۱) شاهسون، منصوره (۱۳۸۶) «آزمایش و ابتلا از منظر نهج البلاغه»

۲. پاک نژاد، محمد (۱۳۹۰). «فلسفه ی امتحان و ابتلاء در قرآن و نهج البلاغه». ۳. احمدی، زهرا (۱۳۹۳). تحلیل روانشناختی ابتلا در نهج البلاغه (۴) مقاله: «ابتلا و آزمایش الهی در نهج البلاغه»، فصلنامه معارف علوی، شماره ۸، ۱۳۹۵. (۵) مقاله: «نگاهی به حکمت های امام علی (ع) درباره بلا و صبر»، نشریه علوم اسلامی، شماره ۲۲، ۱۴۰۰.

رسد از دوست نیکوست) را شعار خود قرار می‌دهند. در دل آنها جز خشنودی و رضایت از حضرت آفریدگار چیزی نیست و اعتقاد دارند که این فشارها برای ترقی روحی و تکامل معنوی و تزکیه نفس و بالاخره تهذیب خودشان سودمند است. در زیارت عاشورا تمنای به دست آوردن این مقام را داریم و می‌خوانیم «اللهم لك الحمد حمد الشاکرین علی مصابهم»؛ خدایا حمد من برای تو است. آن حمدی که شاکرین بر مصیبت‌ها به عمل می‌آورند.

آزمایش الهی در دوران غیبت

یکی از آزمون الهی که برای شیعیان بسیار حائز اهمیت می‌باشد، مساله طولانی شدن غیبت امام زمان (عج) است؛ چرا که در دوران غیبت امام عصر حفظ ایمان و پاسداری از مبانی اعتقادی امر بسیار مهمی خواهد بود. در چنین دورانی اگر کسی بتواند از مسیر ولایت و رهبری خاندان وحی منحرف نشود در این امتحان الهی پیروز خواهد بود و جزو منتظران واقعی ولی عصر (عج) قرار خواهد گرفت. از طرف دیگر باور داشتن به امامت حضرت مهدی (عج) و نیز امید به آنکه هر ساعت مکن است ایشان ظهور کنند نه تنها سبب رشد فکری و امید و اطمینان قلبی مسلمانان می‌گردد، بلکه در پاکدلان و شایستگان اثری ژرف و سازنده دارد و آنان را آماده می‌سازد تا از ظلم‌ها و تجاوزها دوری جویند و به عدالت و برادری عشق ورزند تا توفیق یاری امام عصر را داشته باشند. (فلسفه امتحانات الهی، ص ۱۳۳). در روایتی از امام علی (علیه السلام) که از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل فرموده اند: «أفضل العبادۃ انتظار الفرَج»؛ فرج امام زمان برترین عبادت است. (ینابیع الموده، ص ۴۹۳)

به عبارت دیگر یکی از مصالح غیبت، تخلیص و آزمایش و افعال مرتبه‌ی تسلیم و معرفت و ایمان شیعیان است. به طوری که از اخبار استفاده می‌شود به دوجهت امتحان به غیبت حضرت مهدی (عج) از شدیدترین امتحانات است. جهت اول: چون اصل غیبت بسیار طولانی می‌شود. بیشتر مردم در ریب و شک می‌افتند. برخی دیگر در اصل ولادت و بعضی دیگر در بقای آن حضرت شک می‌کنند (برای تمام خانواده‌ها، ص ۱۱۴).

جهت دوم: کسانی که ایمان در ژرفای دلشان ریشه کرده است یا در انتظار فرج شکیبایی به خرج می‌دهند به درجات والای ایمان دست می‌یابند. (فلسفه امتحانات الهی، ص ۱۳۴)

شدت‌ها و پیش آمدهای ناگوار و تغییرات و تحولاتی که در دوره‌ی غیبت روی می‌دهد. مردم را زیر و رو می‌سازد به طوری که حفظ ایمان و استقامت بسیار دشوار می‌گردد و ایمان افراد در مخاطرات سخت واقع می‌شود. چنانچه امام صادق (علیه السلام) فرمود: «آن کس که بخواهد در عصر غیبت به دینش متمسک و ملترم باشد، مثل کسی است که شاخه‌ای درخت خاردار را با دست بزند تا خارهایش قطع گردد. سپس امام با دست خود به

این کار اشاره کرد. آن گاه فرمود: به درستی که برای صاحب این امر غیبتی است. پس باید هر بنده ای خدای خود را بپذیرد و باید به دینش متمسک گردد. (امتحان امت در زمان غیبت، ص ۳۳)

در روزگار غیبت به دلیل استفاده نکردن از طلوع مستقیم خورشید، وجود حرارت حیات امام از وراء پرده ای ابر به انسان ها و همه موجودات می رسد. به همین دلیل، تزلزل ها، شبهات، فتنه ها و گرفتاری ها در این عصر غوغا می کند. لذا پایداری بر دین، عدم معرفت ها، محرومیت ها، جهل و نادانی ها و عدم دسترسی مستقیم به منبع فیض، بسیار دشوار است. و دین داری در این زمان نیازمند بینش و قدرتی است که فرد دین دار در پرتو آن بتواند در برابر تحریف ها، شبهه ها، تردیدها، تزلزل ها و مهم تر از همه در برابر سرزنش ها از درون و برون ایستادگی کند. (همان)

در زمان غیبت، زیباترین سفره ها و قشنگ ترین امتحانات الهی برپاست. پس سعی کنیم با راحت طلبی و دنیا پرستی خود را از غذاهای معنوی این سفره محروم ننماییم و در پرتو عنایت حضرت ولی عصر (عج الله تعالی فرجه الشریف) در مراحل سمت سوی زندگی پیروز و سربلند باشیم و لحظه ای از زاه امامت و ولایت و پیروی از جانشین به حقش حضرت مقام معظم رهبری منحرف نشویم.

نتیجه گیری

یکی از سنت های الهی در خصوص آدمی، موضوع ابتلا و امتحان می باشد و به دلیل آنکه یک سنت لایتغیر و ثابت الهی است، شامل همه ی انسان ها خواهد بود. در آیات متعددی از آن سخن به میان آمده است. اما آنچه پژوهش ما ایجاب می کرد در کتاب شریف نهج البلاغه، با توجه به خطبه ها و نامه های متعدد انواع بلاها را به سه دسته، (۱) فقر (۲) بیماری جسم (۳) بیماری جان می توان تقسیم کرد.

آزمایش و امتحان برای زندگی از آن جهت ضروری است که غایت و اهدافی را دنبال می کنند که در اثر محدودیت، زمینه ای را برای بروز رفتار انسان ها ایجاد می کند که بدون آن مرحله قوه و استعداد های انسانی به فعلیت نمی رسد. لذا در این کتاب شریف، فلسفه ی اسباب بلاها عبارتند از: (۱) بلاها عامل ظهور افعالند (۲) بلاها دستاورد رفتار، گفتار و پندار انسان هاست که هدف از آن، تادیب و تنبیه و تمحیص (تطهیر گناهان) است. (۳) زمینه ساز درجات می باشد؛ ذات مصایب و سختی ها به طور مطلق نشان عذاب الهی، زشتی کردار و یا عکس العمل اخلاق و عملکرد آدمی نیست، بلکه در پاره ای موارد، ریزش و رحمت خداوند و هدیه ای به بندگان

برگزیده‌اش می‌باشد. به همین خاطر حتی مقرب‌ترین افراد (پیامبران و امامان) نزد خداوند از آزمایش مستثنی نیستند.

عکس العمل انسان‌ها در مقابل این سنت‌های همگانی به سه صورت است. (۱) جزع و فزع (۲) صبر و پایداری (۳) شکر و سپاسگزاری است. توصیه به صبر و پایداری و بالاتر از آن شکرگذاری، بهترین ویژگی است که هم آرامش و آسایش روحی را در پی دارد که در ورای آن ایمان و عقاید آدمی پاک و استوار باقی می‌ماند و هم در شکرگذاری که مقام پرهیزکاران است؛ این مصیبت‌ها را لطف و عنایت خداوند دانسته و همیشه شکرگذار خداوند خواهند بود.

در پایان به آزمایش الهی در دوران غیبت از آن جهت که حائز اهمیت بود، اشاره شد؛ چرا که در دوران غیبت امام عصر (عج) حفظ ایمان و پاسداری از مبانی اعتقادی امر بسیار مهمی خواهد بود. در روزگار غیبت، پایداری در دین به دلیل انواع شبهات، تزلزل‌ها، فتنه‌ها و گرفتاری‌ها بسیار سخت خواهد بود. لذا در این زمان به بینش و قدرتی نیاز هست که بتوان در پرتو آن از درون و برون ایستادگی کرد. در روزگار غیبت به دلیل استفاده نکردن از طلوع مستقیم خورشید باید لحظه‌ای از راه امامت و ولایت و جانشین به حقش، مقام معظم رهبری غفلت نورزیم که ان شاءالله یاری‌گر حضرت در زمان ظهور باشیم.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. بیلگری، مجتبی، *ابتلا از دیدگاه قرآن و سنت*، تهران، چاپ اول، انتشارات رمز، ۱۳۸۰.
۲. باقری طاقانکی، سبز علی، اعظم السادات ناصری نژاد، *برای تمام خانواده ها*، چاپ دوم، انتشارات نصایح، ۱۳۸۶.
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد، *غرر الحکم و درر الکلم*، قم، چاپ اول، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.
۴. سبزواری، محمد، *الارشاد الازدهان الی تفسیر القرآن*، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۱۹ق.
۵. شرقاوی، حسن محمد و دیگران، *گامی فراسوی روانشناسی اسلامی*، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۷۵.
۶. شفایی، حسین، *امتحان عامل تکامل*، چاپ دوم، انتشارات سلمان، ۱۳۶۷، چاپ اول.
۷. شریف قرشی، باقر، *دانشنامه ی امام المومنین*، مترجم، سید محمد، صالحی، قم، آشیانه ی مهر ۱۳۹۳.
۸. خمینی، روح الله، *چهل حدیث*، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۱.
۹. طاقانکی، محمد باقر و ناصری، *برای تمام خانواده ها*، چاپ دوم، انتشارات نصایح، ۱۳۸۶.
۱۰. قندوزی، سلیمان بن ابراهمی، *ینابیع الموده*، قم، دارالاسوه، للطباعه و النشر، ۱۳۷۵.
۱۱. هاشم زاده، محمد رضا، *فلسفه امتحانات الهی*، چاپ اول، انتشارات نقش نگین، ۱۳۸۹.
۱۲. هدایت نیا، فرج، *بلاها و بلا دیدگان*، چاپ دوم، تهران، انتشارات موسسه کتاب، ۱۳۸۸.
۱۳. مغنیه، محمد جواد، *تفسیر الکاشف*، بیروت دارالعلم للملایین، ۱۹۸۱م.
۱۴. میرزایی، فاطمه، *امتحان امت در زمان غیبت*، قم، چاپ سوم، انتشارات ارمغان طوبی، ۱۴۰۳.
۱۵. مصطفوی، حسین، *التحقیق فی کلمات القرآن*، چاپ اول، نشر سید حسن مصطفوی، ۱۳۸۵.
۱۶. مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار*، بیروت الوفاء، ۱۳۸۶.

۱۶. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، *تفسیر نمونه*، چاپ سی و پنجم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۷.
۱۷.، *پیام امام مومنین*، چاپ دوم، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۵.
۱۸. مصباح یزدی، محمد تقی، *اخلاق در قرآن*، چاپ چهارم، انتشارات موسسه ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰.
۱۹. عسکری، حسن بن عبدالله، *معجم الفروق اللغویه*، ۱۹۸ م، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه ی مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۰. مصطفوی، محمد کاظم، *آیات الاحکام*، تهران، بوستان کتاب، چاپ اول، سال ۹۴.
۲۱. نوری، حسین بن محمد تقی، *مستدرک الوسائل*، موسسه ال بیت علیهم لاحیاء التراث، ۱۳۶۶.